

ПОДОЛАННЯ КРИЗИ В ТРИКУТНИКУ (ЧСР–КСХС–СПЦ) ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕЛЕГАТА ДЛЯ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ В ГРУДНІ 1926 Р.

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: jurij.danilec@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 56032318300

Researcher ID: P-6617-2017

<https://orcid.org/0000-0003-0592-3907>

У пропонованій статті розглядається проблема інституційної розбудови православної церкви на Підкарпатській Русі в другій половині 1926 р. Автор досліджує дипломатичні перемовини між урядами Чехословаччини (далі – ЧСР) та Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (далі – КСХС), із залученням керівництва Сербської Православної Церкви (далі – СПЦ) й підлеглих православних громад Підкарпатської Русі. Особливу увагу приділено вимогам СПЦ зберегти за нею права з вибору та призначення єпископів. На основі вивчення архівних документів встановлено, що уряд у Празі, наслідуючи австро-угорську політику, прагнув узяти під свій контроль вибір кандидатів та затвердження архієреїв. У статті узагальнено новий матеріал із досліджуваної теми, вводяться в науковий обіг чимало документів із сербських, чеських та вітчизняних архівів. Серед них – рішення Синоду СПЦ, внутрішня переписка Синоду із Собором СПЦ, особисте листування єпископів із патріархом та з лідерами православного руху на Підкарпатській Русі, дипломатичне листування між ЧСР та КСХС, таємна переписка чехословацького посла у Белграді з пражським Міністерством закордонних справ (далі МЗС) і т. ін. У статті розглядаються також ключові етапи узгодження кандидатури делегата СПЦ для православних громад сербської юрисдикції в краї, якому доручалося завершити розроблення єпархіального статуту та домогтися офіційного визнання православних у республіці. Обґрунтовується думка про те, що найприйнятнішою кандидатурою для Праги був синкел Дамаскін (Грданічка), хіротонія якого була відкладена сановниками СПЦ. Натомість на Підкарпатську Русь було делеговано єпископа Новосадського та Бачкського Іринія (Чирича), досвідченого церковного діяча, який зумів підготувати ґрунт для інституційного завершення розбудови православної церкви на території автономії.

Ключові слова: дипломатичні відносини, єпископ, Підкарпатська Русь, СПЦ, ЧСР, КСХС.

Постановка проблеми. Інституційна розбудова православної церкви на Підкарпатській Русі станом на середину 1926 р. опинилася в глибокій кризі. Влада ЧСР, хоч і визнала у своїх кордонах СПЦ, однак не хотіла з 1924 р. надавати дозвіл на в'їзд на Підкарпатську Русь делегату Сербської Церкви – єпископу Нішському Досифею (Васичу)¹. Названий архієрей з 1921 р. проводив місіонерську та організаторську роботу в ЧСР, заклавши основи Чехословацької церкви та створивши на Закарпатті сербську юрисдикцію. Однак пізніше його діяльність пішла в розріз із чехословацьким урядом, який прагнув контролювати діяльність єпископа та в перспективі бачив майбутнє чехословацького православ'я у формі автокефальної церкви.

Автор ставить собі за мету прослідкувати хід перемовин між Прагою та Белградом, які завершилися компромісом та розблокували діяльність делегатів СПЦ на Підкарпатській Русі. Прослідковується позиція різних міністерств та відомств із даного питання, звертається увага на роль окремих державних та релігійних діячів у втіленні в життя спільного проєкту майбутнього розвитку православної церкви в автономії.

Джерела та література. Проблематика, яка

порушується у пропонованій статті, недостатньо досліджена в історіографії. Слабкою стороною надрукованих раніше публікацій є обмежена джерельна база. Праці українських дослідників написані переважно на місцевому матеріалі [Сергий (Цюка), ієромонах, 2013; Гавриил (Кризина), игумен, 1999], або ж грішать недобросовісним використанням документів [Поп, Волошин, 2010]. Серед закордонних вчених необхідно виділити публікації чеського історика Павела Марєка, який скрупульозно проаналізував позицію чехословацького уряду щодо призначення єпископів-делегатів, спираючись на матеріали періодики та документи архівів у Празі та в Оломоуці [Marek, Lurčo, 2013; Marek, 2019; 2020]. Деякі аспекти досліджуваної проблематики знайшли своє вираження в спільних працях Ю. Данильця та П. Марєка [Danilec, Marek, 2019; Данилець, Марєк, 2019; Danilec, Marek, 2021].

Науковою новизною нашої статті є залучення малодосліджених матеріалів чеських архівів, а також опрацювання раніше недоступних вітчизняному досліднику фондів Архіву СПЦ у Белграді (далі – АСПЦ). У публікації використано документи з Державного архіву Закарпатської області (далі – ДАЗО), Архіву Канцелярії Президента Республіки в

¹ Єпископ (з 1932 р. – митрополит) Досифей (Васич) канонізований СПЦ 22 травня 2000 р.

Празі (далі – Archiv KPR), Національного архіву в Празі (далі – NA Praha), Архіву Міністерства закордонних справ у Празі (далі – AMZV Praha) та Архіву управління єпархіальної ради Оломоуцько-Брненської православної єпархії в Оломоуці (далі – AUEROBE Olomouc).

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на відмову Праги надавати дозвіл на в'їзд до країни з 1924 р. єпископу Досифею (Васичу), котрий виконував роль делегата Собору СПЦ з 1921 р., сербські архієреї шукали різні варіанти вирішення ситуації. На початку травня 1926 р. на Підкарпатську Русь, а згодом до столиці Чехословаччини, приїхав владика Злетовсько-Струмичський Серафим (Йованович) [Данилець, 2021]. Його короткотерміновий візит був погоджений із чехословацькими урядовцями, котрі схвально відгукнулися на результати цієї місії. У секретному звіті посла ЧСР в Белграді Яна Шеби до пражського МЗС вказувалося, що дозвіл на поїздку владики Серафима спрацював дуже позитивно, «оскільки це дало православним церковним колам можливість переконати себе в турботі та увазі, яку уряд приділяє питанню нашого православ'я» [AMZV Praha 15, list 1].

Безперечно, приїзд єпископа Серафима (Йовановича) пришвидшив процес інституційної розбудови православної церкви на Підкарпатській Русі. Його заяви підштовхнули уряд у Празі діяти більш рішуче в окремих питаннях, а в дечому й навіть докорінно переглянути свою позицію. Під час візиту сербського архієрея було ініційовано проведення спільної наради МЗС та Міністерства шкільництва та народної освіти (далі – МШіНО), котра показала незмінність позиції уряду щодо завершення процесу створення автокефальної церкви в ЧСР. У засіданні взяли участь глава МШіНО Ян Крчмарж, керівник культового відділу освітнього відомства, радник Вацлав Мюллер, заступник міністра закордонних справ Вацлав Гірса та радник МЗС Арност Розточіл. Наряду відкрив В. Гірса, який проаналізував стан справ із православною церквою в республіці. Він піддав критиці наявну ситуацію та вимагав негайного її виправлення. Чиновник вважав за неприпустиме той факт, коли «єпископ Горазд Павлік подає меморандум пражському югославському посланнику. Віце-губернатор Розсипал¹ із Підкарпатської Русі пише безпосередньо чехословацькому посолу Шебі в Белграді. Віруючі з Підкарпатської Русі їдуть прямо до Белграда, де звертаються до патріархату» [AMZV Praha 2, list 1]. На думку чехословацького політика, невпорядкованість православної церкви призводить до втручання в її справи зовнішніх сил. Серед таких першим було названо митрополита Антонія (Храповицького), який нібито намагався поширити на православних Підкарпатської Русі юрисдикцію Московського патріархату, через утвердження архи-єпископа Євлогія (Георгієвського). Це звинувачення, як на нашу думку, було безпідставним. Найімовірніше, глава Карловацького Синоду переслідував у ЧСР суто власний інтерес. Крім того, В. Гірса запідозрював у таємних зв'язках із митрополитом Антонієм архієпископа

Савватія (Врабца). Друга зовнішня сила, на яку МЗС рекомендувало звернути особливу увагу – це вплив «Живої церкви та комуністичних доктрин» [AMZV Praha 2, list 4].

В. Гірса вважав за доцільне доручити очолити всю православну церкву в країні владіці Горазду. У стенограмі засідання його охарактеризованого як лояльну до уряду людину, з якою можна домовлятися. Як антипод В. Гірса називав архієпископа Савватія, критикуючи його «психологічні та державотворчі» якості. Однак політик висловлював побоювання, що між чеським владикою і православним духовенством та громадами на Підкарпатській Русі можуть виникнути розбіжності, через «дуже низький рівень культурного розвитку» останніх.

Чиновник вважав, що без активного втручання держави чекати на швидке упорядкування церковного життя не доводиться. МЗС розумів ініціативу в цьому питанні з таких причин: «1) міністр д-р Бенеш обіцяв у Белграді в січні 1924 р., що православ'я в ЧСР буде організовано якомога швидше й що воно стане автокефальним за допомогою Белградського патріархату. Необхідно, щоби міністр д-р. Бенеш виконав свою обіцянку, але розвиток подій після Белградської конференції в січні 1924 р. показав, що в питанні організації та автокефальності чехословацької православної церкви нічого не здійснено; 2) необхідно поставити кінець постійним зверненням чехословацьких православних до Белграда, які вимагають допомоги від патріархату і створюють враження, що чехословацький уряд взагалі не хоче з ними мати справу чи що він вороже до них відноситься. Відома підризна діяльність Геровського², який працює проти влади, вказуючи на невпорядковане становище православ'я на Підкарпатській Русі» [AMZV Praha 2, list 2]. Окреслені проблеми змушували МЗС вимагати ефективної співпраці МШіНО, як відомства, котре відповідало за організацію православної церкви. Насамкінець В. Гірса підкреслював, що для створення автокефальної православної церкви в ЧСР потрібно мати трьох єпископів. У зв'язку з цим, він мусив визнати, що всередині країни відсутні відповідні кандидати на архієрейську посаду. Цей факт змушував уряд шукати підходящу духовну особу закордоном.

Намагаючись знайти вихід із ситуації, який би міг реалізувати белградські домовленості 1924 р., МЗС запропонувало виконати такі положення: 1) чехословацький уряд мусить звернутися до Белграда із проханням про направлення єпископа, котрий буде діяти до того часу, поки не буде підготовлено місцевого кандидата; єпископу Горазду доручалося супроводити новопризначеного владіку на Підкарпатську Русь та залишити його там виконувати обов'язки єпархіального адміністратора й готувати ґрунт для остаточного створення єпархії, яка має охопити також парафії Східної Словаччини; 2) підшукати відповідну особу із місцевого духовенства на заняття Моравської кафедри. Із протоколу наради стає зрозуміло, що чиновники МЗС вважали затягування вирішення православного

¹ Антонін Розсипал (1866 – 1937) – віце-губернатор, пізніше губернатор Підкарпатської Русі.

² Геровський Олексій (1883 – 1972), – громадський та церковний діяч.

питання ударом по зовнішній політиці країни. Насамперед, це питання псувало добрі відносини із Белградом [AMZV Praha 2, list 3].

Як на нашу думку, надзвичайно цікава позиція МШІНО, яка була озвучена на нараді В. Мюллером. Він визнав, що спочатку міністерство було схильне до підтримки напрямку Константинополя в православ'ї. Однак, після конференції Малої Антанти в Белграді в січні 1924 р., освітнє відомство змінило свій вектор на користь Сербського патріархату. Радник заявив, що «МШІНО ніколи не визнавало Савватія як православного архієпископа, а тільки як простого духовного адміністратора православної релігійної громади в Празі. Його архієпископський сан – це суто особистий церковний сан, що є неважливим для держави». Міністерство погоджувалося зробити публічну заяву про те, що не визнає Савватія архієпископом, якщо єпископ Горазд звернеться з таким проханням. В. Мюллер переконував, що йому нічого не відомо про діяльність Савватія та М. Червінки на Підкарпатській Русі за останній місяці, хоча визнавав, що має інформацію про рукоположення некваліфікованих кандидатів у сан священників у Празі. Серед перших кроків міністерства, які були спрямовані на реалізацію белградських умов, радник називав обрання єпископа Горазда главою Празької православної релігійної громади, налагодження його контактів з А. Розсипалом та врешті-решт, інспекційна поїздка на Підкарпатську Русь у квітні 1926 р. Основний акцент В. Мюллер пропонував зосередити на розробленні статуту, який би міг бути спільним для православних чеських, словацьких земель та Підкарпатської Русі.

Щодо архієреїв, керівник культурного відділу міністерства озвучив перед учасниками наради п'ять кандидатур – сербські архієреї: Митрофан (Абрамов), Серафим (Йованович), Михаїл (Урошевич) та Михаїл (Шиляк), а також місцевий уродженець, племінник губернатора Підкарпатської Русі – греко-католицький священник о. Микола Бескид. В. Мюллер пропонував обирати із двох Михаїлів, відсіюючи інших кандидатів. Свою думку він обґрунтовував такими чинниками: «Митрофана навіть не можна розглядати, тому що він є росіянином. Серафиму також не можна довірити єпархіальне управління, бо він сам цього не бажає; прибув на Підкарпатську Русь лише на свята. Віцегубернатор Розсипал виступив проти о. Миколи Бескида, тому що він поширює український напрям і має запальний характер [AMZV Praha 2, list 6]. Кандидатура єпископа Досифея навіть не розглядалася серед претендентів на посаду Карпаторуського архієрея. Хоча в документі він згадується, як талановита людина, котра добре орієнтувалася в обставинах республіки [AMZV Praha 2, list 6].

Учасники наради одноголосно ухвалили резолюцію: єпископу Горазду (Павліку) доручалося розробити та представити статут, який остаточно буде відредагований у співпраці зі МШІНО. Потім архієрей мусив забезпечити затвердження документу в Белграді та прийняття підкарпатськими православними. У зв'язку з цим, виникало побоювання, що коли на Підкарпатській Русі довідаються про розміщення центру майбутньої автокефальної церкви в Празі, то

можуть його відхилити, а це призведе до чергового розколу. Задобрити підкарпатців було вирішено державними субвенціями на будівництво храмів. Кошти міністерство планувало перевести на рахунок віцегубернатора, який уже міг розподіляти фінанси між парафіями. МШІНО брало на себе зобов'язання, у співпраці з єпископом Гораздом, визначити кандидатуру югославського архієрея, який буде працювати на Підкарпатській Русі, а також підібрати достойного священника на Моравську кафедру і домогтися його висвячення белградським патріархатом [AMZV Praha 2, list 7–8].

В. Мюллер у листі до А. Розсипала від 8 травня 1926 р. висвітлював додаткові аспекти аналізованої вище наради. Наголошуючи, що МЗС нібито обстоює ідею про те, щоб організація православ'я була максимально прискорена, він висловлював побоювання, чи буде реальна ситуація відповідати таким стрімким темпам. Обговорюючи з єпископом Гораздом можливу кандидатуру сербського архієрея, В. Мюллер з'ясував, що владика пообіцяв озвучити її спочатку віцегубернатору. У зв'язку з цим, радник освітнього відомства просив А. Розсипала погодитися на зміну послідовності озвучення кандидатів, акцентуючи увагу на терміновості питання та необхідності вивчення біографій претендентів. Він пропонував новий алгоритм дій, зокрема, єпископ Горазд пропонує ім'я сербського владика МШІНО, воно передає інформацію до МЗС, яке через свого посла в Белграді збирає необхідну інформацію. Потім, залучивши також Політичне управління Підкарпатської Русі, буде затверджено кінцеве рішення [ДАЗО, ф. 29, оп. 3, спр. 550, арк. 33]. Позиція В. Мюллера була цілком зрозумілою, адже він намагався максимально скоротити процес підбору кандидатів та усунути зайві перепони.

Остаточні пропозиції єпископа Горазда у формі розлогого звіту про поїздку на Підкарпатську Русь, були надіслані до МШІНО 10 травня 1926 р. [AMZV Praha 3; NA Praha 1; NA Praha 11]. Ми не будемо вдаватися до детального аналізу змісту цього документу, який здійснений у монографії П. Мерека [Marek, 2019, s. 420–423], лише зацентруємо увагу на деяких проблемних питаннях. Отже, щоби завершити інституційне впорядкування православної церкви на Підкарпатській Русі владика Горазд рекомендував звернути увагу на такі проблеми: 1) подолати юрисдикційний розкол та підтримати СПЦ; 2) домогтися призначення постійного православного єпископа. У контексті другого питання він пропонував розглянути низку кандидатур, котрі могли посісти кафедру в Хусті чи Мукачеві. Висловлюючи щире повагу до єпископа Досифея, автор звіту, однак залишав його поза увагою, через «певні причини». Найбільш підходящим кандидатурами називалися: єпископи Михаїл (Шиляк), Серафим (Йованович) та Йосиф (Цвійович). Щодо кандидата Собору СПЦ єпископа Митрофана (Абрамова), то владика Горазд не міг назвати якихось серйозних заперечень проти його особи, однак висловлював побоювання, чи зможе він, як корінний росіянин, усунути від політичних суперечок на Підкарпатській Русі. На думку чеського архієрея, єпископ-серб був би більш-менш віддалений

від усіх напрямків. У тому разі, якщо ніхто із єпископів не погодиться на пропозицію посісти Карпаторуську кафедру, Горазд рекомендував звернути увагу на доцента Богословського факультету в Белграді, синкела Дамаскіна (Грданічку) [AMZV Praha 3; NA Praha 1; NA Praha 11].

Керівництво МШіНО загалом схвально відгукнулося на пропозиції Горазда (Павліка). У листі до МЗС вказувалося, що освітнє відомство «не заперечує проти жодної з названих осіб» [AMZV Praha 4]. Водночас, висловлювалася думка про прийнятність обрання такої фігури, яка ще не має єпископського сану. Тобто, можна говорити про те, що В. Мюллера та його керівництво б більше влаштував персона о. Дамаскіна (Грданічки).

Виявляється, що крім звіту до МШіНО із рекомендаціями щодо впорядкування православної церкви, єпископ Горазд 19 травня 1926 р. вислав до Синоду СПЦ клопотання, у якому просив виконати три пункти наміченого ним плану: 1) щоб на прохання чехословацького уряду відрядили до Підкарпатської Русі таку особу, яка буде схвалена владою; щоб організація Карпаторуської Православної Церкви не затягувалася; 2) щоб Священний Синод дотримувався розробленого плану і делегував на Підкарпатську Русь лише єпископа-організатора, відкинувши будь-яку іншу комбінацію; 3) щоб Священний Синод надав повноваження єпископу Горазду або Духовній консисторії в Хусті на скликання загальних зборів, котрі повинні були виступити проти діяльності Савватія; від учасників зібрання може бути надіслана резолюція до уряду ЧСР, у якій висловиться вимога припинити посягання Савватія та дозволити прибуття сербського єпископа [АСПЦ 7, арк. 1].

Зміст цього клопотання спричинив критику в югославському посольстві в Празі. 21 травня 1926 р. працівник даної дипломатичної установи М. Влаткович звернувся до патріарха Димитрія (Павловича) з листом, у якому виклав своє бачення проблеми. Він закликав взагалі не реагувати на пропозиції єпископа Горазда, вважаючи, що вони «безпосередньо спрямовані не лише проти авторитету Сербської Церкви, КСХС і Його Короля, Покровителя православ'я, але і проти автономії Карпаторуської Церкви, і, нарешті, проти пана єпископа Досифея» [АСПЦ 7, арк. 1–2].

Свою позицію М. Влаткович підтверджував такими фактами: 1) згідно із Сен-Жерменським мирним договором чехословацький уряд немає права втручатися до питання автономної Карпаторуської православної церкви, її єпископа та духовенства, так само як не може втручатися до питання вибору римокатолицьких єпископів у Чехословаччині, навіть якщо між ними є його явні та відкриті неприятели; 2) підкарпатські віряни і духовенство обрали в особі єпископа Досифея свого законного владика, який з огляду на свою посаду, як карпаторуський єпископ, і як член Сербської церкви, має єдине право й повноваження юридичного церковного суб'єкта на території Підкарпатської Русі; це право не належить єпископу Горазду, представникові Чеської Церкви, який узурпував право керівництва православ'ям по всій Чехословаччині, «незалежно від того, що

карпатороси упродовж століть жили в православної вірі та православної ідеології, за що героїчно та добровільно гинуть під чеськими багнетами, тоді як навпаки, пара тисяч православних чехів не живуть навіть 8 років у душі православної віри, не кажучи вже про дух православної ідеології, за яку не пролили б навіть краплю крові» [АСПЦ 7, арк. 2].

На думку автора листа, якби СПЦ погодилася й реалізувала три пункти, запропоновані єпископом Гораздом, то «вона б зрадила месіанство свого народу, яке базується на серці, душі та справедливості й не мала б права називатися церквою непереможного сербського православного народу» [АСПЦ 7, арк. 2]. Окремо в листі містяться заклики не повертатися до переговорів з архієпископом Савватієм, йдеться про інтриги з боку чеського уряду проти СПЦ та єпископа Досифея тощо. Наприкінці документу М. Влаткович пише, що його обов'язком є «знищити змію, яку Сербська Церква пригріла на своїх грудях і яка, за всі жертви єпископа Досифея, відплачує таким зерном невдячності» [АСПЦ 7, арк. 3]. Очевидно, тут мається на увазі єпископ Горазд та його позиція щодо виключення Нішського владика із числа претендентів на Карпаторуську кафедру. Отже, загалом позитивні ініціативи єпископа Горазда наразилися на нищівну критику поодиноких представників із сербської сторони.

У звіті єпископа Серафима (Йовановича) до Синоду СПЦ від 14 травня 1926 р. владика Досифей згадується як особа, котра енергійно працювала серед населення Підкарпатської Русі. «Усі православні бажають, щоби Преосвященний Досифей продовжував свою роботу... кажуть, що нам може допомогти лише Сербська Церква та сербський єпископ» [АСПЦ 2, арк. 6]. Архієрей пропонував Синоду звернути увагу та виконати наступні умови, які б могли, на його думку, сприяти терміновому врегулюванню питання православної церкви в Підкарпатській Русі: 1) Священний Архієрейський Синод повинен якомога швидше відправити сербського єпископа на тимчасове або постійне проживання на Підкарпатську Русь. Владика вважав, що було б найкраще, якби делегат залишався на території єпархії до того часу, доки місцеві православні не зможуть підготувати кандидата на архієрея зі свого оточення. Свою вимогу він мотивував діяльністю архієпископа Савватія, яка могла поставити «під сумнів виживання православної церкви в Підкарпатській Русі і юрисдикцію Сербської церкви». Серафим зазначав, що «єпископ, який буде призначений своєчасно, розпочне вирішення церковного питання за вказівками Священного Собору та Синоду й за погодженням із чехословацьким урядом» [АСПЦ 2, арк. 7]. 2) Священний Синод повинен виступити з протестом проти діяльності Савватія, яка полягає в освяченні храмів та рукоположенні осіб у сані диякона та священника; 3) клопотати про повернення всіх храмів, переданих греко-католикам; 4) якщо Сербська Церква не в змозі надіслати православному населенню одного єпископа зі свого середовища, то вона мусить сприяти в найкоротший термін хіротонії кандидата з місцевого духовенства; 5) щоби Священний Архієрейський Синод фінансово допоміг у спорудженні храмів в Ужгороді та Хусті

[АСПЦ 2, арк. 7].

Отже, пропозиції єпископа Серафима можна назвати в достатній мірі конструктивними. Він зумів зорієнтуватися в ситуації на місці й доніс до керівництва СПЦ реальний стан справ на Підкарпатській Русі. Як бачимо із документів, вимоги владики в дечому збігалися із баченням Праги, особливо, якщо говорити про усвідомлення термінового призначення постійного єпископа на Підкарпатську Русь.

В останні дні роботи Архієрейського Собору¹ звернення до його членів з боку Карпаторуської церкви побільшало. Нашу увагу привернули два листи О. Геровського та дві звернення з боку сербських архієреїв. Перший лист Олексія Юліановича датований 25 травня 1926 р. Змальовуючи важке становище православної церкви (діяльність архієпископа Савватія, насильство з боку чеських жандармів і т. ін.), він стверджував, що «недавняя поѣздка Преосвященнаго Серафима въ К. Русь и въ Прагу не дала никаких положительных результатов» [АСПЦ 9, арк. 1]. Автор писав про прагнення чехословацького уряду «уничтожить сперва права сербской Церкви, затѣм автономію карпаторусской Церкви и на конецъ и само православие въ Карпатской Руси», яке, мовляв, єдине протистоїть і заважає Празі проводити чехізаторську політику. Одним із прикладів антисербської акції з боку уряду ЧСР О. Геровський називав прагнення запровадження нового статуту, згідно із яким «будетъ создана единая церковная организация для всѣхъ православныхъ какъ Чехословакии такъ и Карпатской Руси съ центромъ въ Праге» [АСПЦ 9, арк. 2].

У листі міститься критика діяльності єпископа Горазда, який, нібито, «вносить новую смуту въ дѣла нашей Церкви..., – имѣя несомнѣнно намѣренія – вмѣшивается въ дѣла нашей Церкви, разѣзжаетъ по Карп. Руси и дѣйствуетъ на перекоръ нѣкоторымъ постановленіямъ Св. Синода, касающимся организации нашей Церкви, въ частности оставленія въ полной силѣ устава 1868 г.» [АСПЦ 9, арк. 2]. Наприкінці документу О. Геровський переконує сербських архієреїв у необхідності призначення вікарного єпископа із місцевого духовенства «по выбору Святаго Архієрейскаго Собора», водночас, він мав залишатися під управлінням преосвященного Досифея, «какъ экзарха карпаторусскаго». Нагальна потреба призначення постійного владики на Підкарпатську Русь обґрунтовувалася О. Геровським також прагненням «завершенія організації и устраниенія распри, такъ и для того, чтобы наша Церковь могла дать отпоръ врагамъ и обратиться въ Лигу Націй» [АСПЦ 9, арк. 2].

У наступному дописі від 26 травня 1926 р. О. Геровський доводив недопустимість виборів вікарія всією повнотою Карпаторуської Православної Церкви. Цей лист є, безперечно, реакцією на звернення духовенства на чолі з архімандритом Олексієм, котре протестувало проти нав'язуванням кандидатури вікарія без процедури виборів і затвердження з боку місцевих православних. Тобто, ми маємо дві протилежні концепції розвитку подій. З одного боку,

О. Геровський, який прагнув домогтися призначення вікарієм ігумена Матфея (Вакарова), на котрого він, безперечно, мав вплив і яким у майбутньому прагнув маніпулювати. І, з другого боку, більша частина духовенства на чолі з Кабалуком, котра, спираючись на підтримку вірян, висловила бажання прямих виборів архієрея. Останні вважали кандидата від О. Геровського – малоавторитетним та недостойним такого високого сану. Цілком зрозуміло, що фракція архімандрита Олексія бачила на цій посаді саме свого лідера.

Отже, Олексій Юліанович наполягав, що необхідно категорично відмовитися від виборів вікарного архієрея з цілої низки причин. По-перше, це юридичний аспект, за яким, на думку автора листа, «предоставление народу выбора викарнаго єпископа недопустимо» [АСПЦ 10, арк. 1]. По-друге, внутрішні усобиці, спричинені «незаконнымъ вмѣшательствомъ Константинопольскаго патріарха, лжеархієпископа Савватія, єпископа Веніамина и митрополита Антонія, подстрекающихъ народъ противъ Сербской Церкви, подорвали престижъ Церкви вообще и Сербской Церкви въ частности. А дѣйствія Савватія, рукополагавшего недостойныхъ лицъ за деньги, подорвали въ народѣ уваженіе къ рядовому духовенству» [АСПЦ 10, арк. 1]. По-третє, дезорієнтація населення в умовах «насилія чеськаго правительства», спроба з боку уряду, нібито, знищити права і вплив Сербської церкви, а згодом і православ'я загалом. Отже, підсумовував О. Геровський, «православная Церковь въ Карп. Руси находится въ тяжеломъ кризисе. Ей приходится вести борьбу какъ съ внутренними, такъ и съ внѣшними врагами». У зв'язку з чим, він вважав, що вибори єпископа можуть спровокувати новий конфлікт. Крім того, автор листа запевняв керівництво СПЦ, що «нашъ народъ не стремится къ выбору єпископа, онъ не претендуетъ на это право, но нашъ народъ ожидаетъ и требуетъ, чтобы Сербская Православная Церковь дала бы ему єпископа» [АСПЦ 10, арк. 2].

Друга частина документу присвячена характеристиці завдань для майбутнього вікарія. У листі міститься твердження, що незважаючи на відсутність кандидата з відповідною освітою, можна задовольнитися й менш грамотним ченцем, головне, щоби він був добropорядним і стійким у вірі та шанованим народом. О. Геровський запевняв членів Собору, що призначення СПЦ «вікарнаго єпископа із уроженцевъ Карп. Руси будетъ встрѣчено нашимъ народомъ съ удовлетвореніемъ. Новоназначенный вікарій будетъ признанъ единогласно представителями всехъ общинъ» [АСПЦ 10, арк. 4]. Як видно із проаналізованих листів, «уповноважений Карпаторуської Православної Церкви» подавав інформацію про призначення вікарія однобоко, видаючи бажане за дійсне.

Як зазначалася вище, у справі призначення (обрання) карпаторуського єпископа до Собору зверталися й сербські архієреї. 27 травня 1926 р. владики Серафим (Йованович) рекомендував прео-

¹ Архієрейський Собор СПЦ працював у період з 17 по 28 травня 1926 р. [Свети Архієреїєски, 1926, с. 361–362].

священному Досифею подати на розгляд Собору трьох «кандидатів-священномонахів із Підкарпатської Русі на вибір вікарного єпископа». У разі того, якщо жодна із запропонованих осіб не буде прийнятною для хіротонії, Серафим пропонував обрати одного із ченців на адміністратора і звести його в сан архимандрита [АСПЦ 5, арк. 1].

28 травня 1926 р. до Собору надіслали листа члени Синоду – єпископи: Серафим (Йованович), Михайл (Шилак) та Данило (Пантелич) (Далматинська кафедра). Характеризуючи загально складне становище православної церкви в Карпатах, архієреї вважали тривалу відсутність очільника Карпаторуської Церкви прямою загрозою існуванню православ'я в регіоні. Спираючись на особисті спостереження Серафима, сербські владика бачили вихід із ситуації в рукоположенні «за помічника преосвященному єпископу Досифею одного із тамтешніх гідних ієромонахів, котрий би, як місцевий уродженець та підданий Чехословацької держави, під його керівництвом виконувати архіпастирську службу» [АСПЦ 6, арк. 2]. Ці дії, на думку авторів листа, не могли суперечити державній владі, адже відповідали статті XI, парафу Е «Організація церкви», діючому закону колишньої монархії. Тобто, єпископи солідаризувалися з раніше висловленими пропозиціями керівника Злетовсько-Струмичської кафедри.

Друга рекомендація стосувалася заборони будь-якої діяльності на Підкарпатській Русі «єпископу Чеському Преосвященному Горазду». Його звинувачували в реалізації плану з підпорядкування Православної Церкви державі та в тому, «що своїм виглядом викликає недовіру тамтешнього населення» [АСПЦ 6, арк. 2]. Підсумовуючи листа владика заявляли, що якщо Собор, з певних причин відкине реалізацію запропонованого ними плану, або не знайде іншого, кращого варіанту, тоді нехай повідомить тамтешніх православних людей: «що він не може більше нічого зробити для них, навіть скористатися своїм законним правом юрисдикції» [АСПЦ 6, арк. 2].

На прикладі проаналізованих вище документів ми спостерігаємо радикалізацію частини членів Синоду СПЦ, котрі сприйняли політику очільників церкви як прояв слабкості та вимагали рішучих дій. Необхідно наголосити, що пропозиції вищеназваних членів Синоду та О. Геровського були враховані лише частково.

Ухвалу Собору СПЦ від 27 травня 1926 р. можна вважати певним компромісом для православного духовенства на Підкарпатській Русі. Документ складався із 9 пунктів та заключної частини, залишаючи водночас у силі свої попередні постанови щодо підкарпатського православ'я. Тобто, Собор доручав Синоду втілити в дію минулорічне рішення про введення на посаду єпископа Митрофана. У випадку невідворотної перешкоди для в'їзду адміністратора, Синод мусів домагатися направлення до Хуста саме Нішського архієрея. Єпископу Досифею доручалося до осінньої сесії Собору, за погодженням із вірниками та духовенством, «запропонувати підходящу кандидатуру на єпископа», протистояти уряду щодо ухвалення «закону про православну церкву... без згоди його (Досифея – авт.), духовенства,

народу та нашої церкви», спільно зі священниками протидіяти «Савватію та іншим чинникам», сприяти поверненню храмів і церковного майна від греко-католиків та побудові нових культових споруд. Окремо в ухвалі йшлося про необхідність письмового звернення до Константинополя з вимогою заборонити Савватію рукопокладати священнослужителів для Карпаторуської Православної Церкви та попередити єпископа Горазда, щоби не втручався в справи Підкарпатської Русі. У заключній частині документу Синод уповноважувався призначити помічника для єпископа Досифея зі складу підкарпатського духовенства.

Отже, ідучи на поступки групі архимандрита Олексія (Кабалюка), котра вимагала виборів вікарія, Собор не відкинув і вимоги О. Геровського щодо призначення помічником ігумена Матфея (Вакарова). На нашу думку, помилковим було повне ігнорування пропозицій єпископа Горазда, котрі виходили із консультацій з урядом. Така лінія керівництва СПЦ була цілком очікувана і свідчила про прагнення обстоювати своє право на призначення архієреїв. Однак, з іншого боку, такі дії сербів були розцінені Прагою вороже, що призвело до категоричного відкинення кандидатур єпископів Досифея й Митрофана.

Прикладом різних поглядів на методи розв'язання карпаторуського питання є позиція єпископів Горазда та Досифея. Після ухвали Собору, котрий підтвердив повноваження Нішського владика, він написав до Праги досить гнівного листа, який містив низку закидів та звинувачень. На думку П. Марєка, Досифей сприйняв дуже болісно той факт, що в пропозиціях до уряду його було виключено із кола кандидатів на Карпаторуську кафедру [Marek, 2020, s. 270]. Насамперед, владика Досифей критикував чехословацьку владу, стверджуючи, що вона не тільки не зробила нічого корисного для православ'я, а навпаки, працювала на шкоду сербській церкві, «створивши Савватія, Червінку, Веніаміна та інших». Він закликав Горазда дистанціюватися від В. Мюллера, не підтримувати інших кандидатів на Підкарпатську Русь і не проводити жодних зборів без дозволу СПЦ. «Будь-які інші дії, котрі виходять за повноваження Собору, будуть розцінюватися як неканонічні», – наголошував сербський делегат [AUEROBE Olomouc 2, list 4].

Характеризуючи ухвалу найвищого органу СПЦ, єпископ Досифей наголошував, що він «не змінив нічого, що вже було раніше вирішено. Інакше й не могло бути... Мюллер не може бути барометром того, що вирішується на Соборі». Підсумовуючи листа, Нішський владика закликав свого чехословацького колегу сприймати критику як братські поради й не ображатися на тон допису – «між мною та Вами повинна бути щирість» [AUEROBE Olomouc 2, list 5].

Ми не маємо у своєму розпорядженні відповіді єпископа Горазда на закиди сербського архієрея, однак пізніше, у листі на о. Д. Беякова він переконував, що не втручався в справи православної церкви на Підкарпатській Русі офіційно, а допомагав лише як друг. «Владика Досифей, мабуть, недостатньо обізнаний», – підсумовував Горазд [AUEROBE Olomouc 3, list 1].

Виокремлені єпископом Гораздом у звіті від 10 травня 1926 р. кандидатури були взяті до відома МЗС та через посольство в Белграді піддані вивченню й перевірці. 15 червня того ж року до Праги було надіслано секретний звіт, котрий містив інформацію про синкела Дамаскіна (Грданічку) та трьох сербських архієреїв (Михайла (Шиляка), Серафима (Йовановича), Йосифа (Цвйовича)). Про владу Михайла в документі зазначалося, що він здобув освіту в Росії, є аполітичним, володіє м'яким та податливим характером, завжди був добрим священником [AMZV Praha 5, list 1]. Щодо єпископа Серафима дипломати підкреслювали лише той факт, що через вік він був би повністю лояльним до уряду. Спираючись на відомості окремих сербських церковних діячів, обидвом архієреям закидалося в негатив слабка організаторська та ораторська здібність, а в позитив – знання російської мови. Надзвичайно цікаві оцінки зустрічаємо про єпископа Йосифа. На відміну від попередників, його характеризували як доброго промовця та організатора, енергійну людину, котра вийшла із народу та брала участь у «турецьких та балканських війнах». Чеські дипломати побоювалися дещо різкого характеру владики, котрий пояснювали його воєнним минулим.

Виключно позитивні характеристики отримував о. Дамаскін. «Він є вихованцем Черновецького університету, але навчався також у Петербурзі. Кажуть, що він інтелігентний, має делікатний характер. Депутат В. Прибичевич характеризує його як хорошого організатора, котрий би міг віддано керувати окремою церквою». У документах також відзначалося аполітичність ченця. Чехословацький посол пропонував зробити вибір між «Йосифом Бітольським і Дамаскіном» [NA Praha 2, list 2].

Отриманий звіт МЗС переслало до освітнього відомства, вимагаючи визначення особи кандидата [NA Praha 3, list 1]. Уже через п'ять днів МШіНО погодилося підтримати синкела Дамаскіна, а в разі його відмови – єпископа Йосифа (Цвйовича). Ян Крчмарж був свідомий того, що хіротонія нового владики може зайняти певний відрізок часу, а тому допускав відстрочення приїзду архієрея на кілька місяців. Заразом, міністр шкільництва загострював увагу на необхідності порушення перед СПЦ питання щодо утримання православного духовенства від політичної діяльності та погодження з «вітчизняними органами державної влади питання висвячення кандидатів у священники» [AMZV Praha 6, list 1]. Якщо перше побажання можна сприйняти цілком адекватно, то вимога взяти під державний контроль рукоположення духовенства могла спричинити серед сербських церковних сановників закономірне обурення та незгоду.

Після випрацювання спільної позиції між міністерствами в Празі, уряд через свого посла в Белграді, вийшов на контакт із відповідними королівськими можновладцями. 13 липня 1926 р. Я. Шеба зустрівся із помічником міністра закордонних справ КСХС Йованом Марковичем, котрому повідо-

нав про рішення влади ЧСР доручити Дамаскіну завдання організувати Православну Церкву на Підкарпатській Русі. Сербський урядовець висловив задоволення даною ініціативою та пообіцяв співпрацювати як із Міністерством віросповідання так із церковною владою, щоб якнайшвидше реалізувати намічений план. Він також сприйняв прохання чехословацького МШіНО щодо невтручання майбутнього архієрея в політичні питання та узгодження з владою питання рукоположення духовенства. Згідно зі звітом чехословацького посланця, під час його розмови із Й. Марковичем до канцелярії прийшов міністр віросповідань Мілош Трифунович. Він також позитивно сприйняв кандидатуру о. Дамаскіна та заявив, що він є «найбільш здібною людиною для цієї делікатної місії». Водночас, міністр попередив посла, що домогтися висвячення ченця в короткі строки через об'єктивні причини буде важко та пообіцяв клопотати перед церковною владою про це питання [AMZV Praha 7, list 1]. Отже, Я. Шеба зосередився виключно на особі синкела Дамаскіна, навіть не згадавши про інші кандидатури.

Незважаючи на висловлену урядом ЧСР позицію щодо вирішення церковного питання на Підкарпатській Русі, у КСХС ситуація розгорталася за іншим сценарієм. 10 липня 1926 р. єпископ Досифей подав до Синоду СПЦ клопотання щодо призначення своїм помічником «для керівництва Карпаторуською Православною Церквою» ігумена Матфея (Вакарова) та затвердження його зведення в сан архімандрита. Крім того, архієрей просив відрядити когось із членів Синоду на Підкарпатську Русь для введення помічника на посаду та проведення загальних зборів духовенства й мирян. Для підвищення авторитету помічника та заспокоєння православних вірників, владики вважав за доцільне спорядити Вакарова спеціальним патріаршим посланням [АСПЦ 3, арк. 1–3]. 21 липня того ж року єпископ Досифей запропонував на затвердження Синоду О. Геровського¹ на посаду юрисконсульта Карпаторуської Православної Церкви [АСПЦ 4, арк. 1]. Обидві клопотання владики Досифея були підтримані членами Синоду, про що були видані відповідні розпорядження [АСПЦ 19; АСПЦ 21]. В ухвалі Синоду СПЦ від 15 липня 1926 р. йшлося про необхідність відкинути звернення Духовної консисторії в Хусті щодо хіротонії ігумена Матфея як безпредметне, єпископу Досифею доручалося видати спеціальний декрет Вакарову про призначення та супроводити помічника для введення на посаду [АСПЦ 19, арк. 1–2]. Окремо Синод звернувся до глави королівського МЗС Момчило Нінчіча із проханням про організацію поїздки владики Досифея на Підкарпатську Русь для реалізації відповідних ухвал [АСПЦ 12, арк. 1].

Очевидно, лише після отримання листа із Синоду, МЗС в Белграді «згадав» про клопотання чехословацького уряду. Можна припустити, що після консультацій із Я. Шебою працівники обох міністерств² вивчали можливість висвячення синкела

¹ 19 липня 1926 р. єпископ Горазд у листі до єпископа Досифея критикував діяльність О. Геровського за непоступливість та радикалізм. Однак, як бачимо із дій Досифея, він проігнорував

рекомендації свого чеського колеги. [AUEROBE Olomouc 9, арк. 1–3; Marek, 2020, s. 293].

² МЗС та Міністерство віросповідань.

Дамаскіна на карпаторуського архієрея і прийшли до висновку, що на його кандидатурі не час наполягати. У листі до Синоду від 20 липня 1926 р. за підписом М. Нінчіча йшлося про принципову згоду Праги на відправлення на Підкарпатську Русь одного із єпископів СПЦ для організації тамтешньої православної церкви. Міністр вважав за необхідне, «в інтересах самої церкви та в інтересах добрих відносин, які існують між нами та союзницькою Чехословацькою» взяти до уваги клопотання Я. Шеби щодо відрядження єпископа Йосифа (Цвйовича) або хіротонію одного з архімандритів, скасувавши водночас, попереднє рішення [АСПЦ 8, арк. 1]. Уже наступного дня лист міністра був розглянутий членами Синоду СПЦ [АСПЦ 20, арк. 1–4]. Виконавчий церковний орган схвально сприйняв згоду чехословацького уряду щодо прийняття делегата, однак не мав компетентності змінювати рішення Собору. Разом із тим, члени Синоду розцінювали клопотання чехословацького уряду про єпископа Йосифа як відмову в продовженні місії в Карпатах владиці Досифею [АСПЦ 13, арк. 1–2].

Діставши негативну відповідь, Я. Шеба в таємному звіті зауважував, що, очевидно, місцевий МЗС неправильно доніс до Синоду позицію чехословацького уряду. Відповідаючи на прохання представників дипломатичного відомства КСХС про можливість продовження місії Досифея в ЧСР, чехословацький посол мусив зауважити, що Прага пропонує лише двох кандидатів (Дамаскіна і Йосифа), а особу Васича навіть не розглядає. За словами Я. Шеби, він отримав запевнення від сербських урядовців, що вони спробують домогтися призначення Йосифа через Синод, щоб у вересні того ж року затвердити його на Соборі. Однак, у зв'язку із синодальними канікулами, вирішення питання відкладалося на серпень. Досить критично чехословацький посол розцінював призначення на посаду архімандрита Матфея (Вакарова) та О. Геровського, про яке він довідався із белградської преси. Вплив останнього на «місцевих православних діячів» Я. Шеба вважав за необхідне паралізувати [AMZV Praha 8, арк. 1].

Празький уряд дійсно сприйняв нові кадрові призначення Синоду СПЦ критично. 11 серпня 1926 р. у листі МЗС до МШіНО повідомлялося, що після заяви чехословацького посольства у Белграді, міністр закордонних справ КСХС заборонив видавати єпископу Досифею візу до Чехословаччини [NA Praha 6, арк. 1]. За словами А. Розсипала, черговий конфлікт з приводу Досифея породив також у сербському уряді розбіжні погляди [NA Praha 5, арк. 1].

Незважаючи на відмову Синоду СПЦ приймати пропозицію чехословацького уряду щодо кандидатів, Прага не відступила від своєї позиції. 7 вересня 1926 р. МЗС доручив своєму послу в Белграді й далі продовжувати роботу в цьому напрямку, та, за неможливості висвячення синкела Дамаскіна, домагатися відрядження для організаторської роботи на Підкарпатській Русі єпископа Бітольського Йосифа

[NA Praha 4, арк. 1]. МШіНО додатково пропонувало попередити югославський МЗС та СПЦ, що відстрочення вирішення питання може призвести ще до більшого ускладнення ситуації [AMZV Praha 9]. Звіти чехословацького посланця в Белграді наприкінці вересня – на початку жовтня 1926 р. характеризували позицію вищого керівництва СПЦ та окремих урядовців КСХС щодо майбутнього православної церкви на Підкарпатській Русі. Посланець зазначав, що його здивувала інформація про відмову членів Синоду та югославської влади підтримати кандидатуру Дамаскіна, адже раніше він дістав запевнення від міністра віросповідань М. Трифуновича про прийнятність даної фігури [AMZV Praha 10].

Навіть перебуваючи у відпустці Я. Шеба знайшов можливість провести переговори з патріархом Димитрієм та кількома членами Синоду, котрі супроводжували главу СПЦ. Безпосередньо зустріч відбулася на Плитвицьких озерах у Хорватії, де вищі сановники Сербської церкви відпочивали. Після тривалої розмови з патріархом, посол прийшов до висновку, що першосвятитель був недостатньо проінформований про питання відхилення кандидатури о. Дамаскіна¹. Члени Синоду також повною мірою не знали даної проблеми, отримуючи однобоке тлумачення від О. Геровського та єпископа Досифея. Я. Шеба переконував, що Нішський архієрей «рішуче виступає проти наших кандидатів, зокрема, Дамаскіна» [AMZV Praha 10]. Окремо чехословацький дипломат проводив перемовини з наближеними до патріарха персонами, зокрема, головою церковного суду, котрий радив вести діалог з питання хіротонії о. Дамаскіна безпосередньо через главу СПЦ, обминаючи королівський МЗС. Однак, Я. Шеба вважав такий підхід не дипломатичним, сподіваючись на підтримку М. Нінчіча. Водночас, він вказував на пасивність помічника міністра закордонних справ – Й. Марковича та окремих референтів, припускаючи, що останні більше схиляються до позиції єпископа Досифея [AMZV Praha 10].

На початку жовтня 1926 р. чехословацький посол провів кілька зустрічей із представниками Міністерства віросповідань та МЗС КСХС. М. Трифунович пообіцяв Я. Шебі з'ясувати всі причини, чому Синод виступив проти о. Дамаскіна. Він вкотре пообіцяв використати весь свій авторитет, щоби допомогти призначення обраного чехословацькою стороною кандидата. Досить конструктивними були перемовини з Й. Марковичем. Помічник М. Нінчіча повідомив про свою розмову з патріархом, котрий заявив, що питання про призначення чи відкликання єпископа Досифея може ухвалити лише Собор СПЦ, який збереться на початку листопада. До того часу працівник міністерства обіцяв провести роз'яснюючу роботу серед архієреїв, пролобіювавши когось із кандидатів чехословацького уряду. Я. Шеба намагався переконати співрозмовника, що для уряду КСХС було б вигідніше, якби Прага визначила особу єпископа, адже тоді місцеві органи влади не будуть нести відповідальність

¹ Посол зробив примітку у звіті, пояснюючи даний стан похилим віком патріарха та поганою пам'яттю. Я. Шеба переконував, що нібито замість глави СПЦ працює його оточення.

за дану справу. Третій чиновник, з яким зустрічався чехословацький дипломат – був референт МЗС Іво Андріч. У звіті посла зазначалося про принципову згоду названого югославського діяча з кандидатурою синкела Дамаскіна та запевнення в підтримці його призначення серед членів Собору [AMZV Praha 11]. Таким чином, заяви О. Геровського про те, що чехословацький уряд намагається знищити Православну Церкву були безпідставними. Прага планомірно домогалася від СПЦ призначення єпископа на Карпаторуську кафедру, обстоюючи власний інтерес. Кінцевим результатом мала бути, як і раніше, повна автокефалія православної церкви в ЧСР.

З'їздивши до Праги та отримавши чергову порцію інструкцій від В. Гірси, посол Я. Шеба провів на початку листопада 1926 р. переговори в справі призначення єпископа для Підкарпатської Русі із М. Нінчічем. Чехословацький дипломат висловив категоричну позицію уряду щодо неможливості продовження в країні місії єпископа Досифея. Він скаржився на блокування кандидатури синкела Дамаскіна (Грданічки) найближчим оточенням сербського патріарха. Посол повторив тезу, висловлену напередодні під час розмови з Й. Марковичем, що королівському уряду буде вигідно відправити на Підкарпатську Русь такого архієрея, якого вибере для себе Прага. «Нінчич погодився з моїми висновками й пообіцяв знову звернутися до патріархії», – зазначав Я. Шеба в таємному звіті до МЗС від 16 листопада 1926 р. Дипломатові вдалося підтвердити свої раніші припущення, що головними противниками кандидатури Дамаскіна були єпископ Досифей та О. Геровський [NA Praha 9; AMZV Praha 14].

Наступним кроком чехословацького посла стала особиста зустріч із синкелом Дамаскіним. Він справив на дипломата надзвичайно позитивне враження, «дуже розумної і скромної людини». У розмові кандидат висловив побоювання, що він не справиться з покладеними на нього організаційними обов'язками та не вважає себе достатньо кваліфікованим для посади єпископа. Я. Шеба не намагався переконати о. Дамаскіна змінити свою думку. Водночас, було домовлено, що він обдумає пропозицію й дасть відповідь упродовж 10 днів. Пізніше чехословацький посол дізнався, «що Дамаскін також відчув негативного впливу Досифея чи його друзів». Дипломат зазначав, що якщо Грданічка відмовиться від пропозиції, то посольство буде наполягати на кандидатурі Бітольського єпископа Йосифа (Цвійовича). Значний інтерес викликає інформація про допомогу з боку сербських чиновників, котрі лобіювали у Белграді призначення чехословацьких кандидатів. Зокрема, у звіт згадується доктор Йован Радоніч, голова фінансового комітету Скупщини, «брат якого є високопоставленим духовним сановником, який має великий вплив в оточенні патріарха» [NA Praha 9; AMZV Praha 14].

У середині вересня того ж року свою позицію щодо становища православної церкви висловив єпископ Горазд (Павлік). У листі до о. Д. Беякова він писав, що якби СПЦ виконала прохання уряду ЧСР і направила на Підкарпатську Русь архієрея, то «Савватій нічого не міг зробити, бо уряд заступився б

за сербського єпископа». Владика стояв на позиції, що без згоди влади нічого не вдасться зробити, а уряд підтримає тільки того архієрея, який буде призначений за його згодою [AUEROBE Olomouc 4]. Днем пізніше, у листі до архімандрита Олексія (Кабалюка), архієрей прогнозував, що церковне питання повинно розв'язатися упродовж шести місяців [AUEROBE Olomouc 5].

Можна стверджувати, що після травневого рішення Собору СПЦ та листа єпископа Досифея владика Горазд не виявляв особливої активності щодо православної церкви на Підкарпатській Русі. Однак, 14 жовтня 1926 р. він надіслав до белградського Синоду 9-ти сторінковий звіт, у якому детально розкрив своє ставлення на події, котрі відбувалися в останній період у ЧСР у церковному середовищі. Документ зберігся в оригіналі на сербській мові в Архіві СПЦ у Белграді, а його машинописна копія – чеською, в єпархіальному архіві в Оломоуці [АСПЦ 1, арк. 1–9; AUEROBE Olomouc 10]. Лейтмотивом звіту була спроба переконати Синод у помилковості рішення щодо призначення вихідця із місцевого чернецтва помічником-адміністратором єпископа Досифея для Підкарпатської Русі. Автор звіту вважав, що складне завдання організації Карпаторуської Церкви може бути під силу тільки комусь із сербських церковних діячів. Архієрей пропонував скористатися доброю волею чехословацького уряду та врахувати його прохання щодо призначення відповідної особи. Тільки після кінцевого затвердження кандидата з боку влади він допускав належну підтримку уряду процесу організації церкви. Разом із тим, Горазд вказував на нагальність ухвалення рішення, повідомляючи про деморалізацію, недисциплінованість та конфлікти серед духовенства, що призводило до відходу вірників із Православної Церкви до різних протестантських деномінацій. Ще одним недоліком, котрий гальмував церковну організацію, владика вважав втягування її в політичні протистояння. Він пропонував віддаляти від Церкви тих осіб, котрі своєю діяльністю кидали тінь на Православ'я. Очевидно, у цьому випадку, мова йшла про О. Геровського [АСПЦ 1, арк. 1–9; AUEROBE Olomouc 10].

Для порятунку ситуації єпископ Горазд пропонував реалізувати низку пунктів програми: 1) скасувати призначення архімандрита Матфея (Вакарова) помічником єпископа Досифея для Підкарпатської Русі й замість нього призначити когось із сербських церковних діячів. Останній повинен мати належну освіту, знати законодавство Чехословацької Республіки, володіти відповідною тактовністю та практичними навичками; 2) нову кандидатуру помічника Синод повинен попередньо погодити з урядом ЧСР; 3) про призначення помічника потрібно повідомити чехословацький уряд офіційним актом; 4) усі окреслені кроки необхідно здійснити в найкоротші строки [АСПЦ 1, арк. 1–9; AUEROBE Olomouc 10].

На нашу думку, викладений у листі єпископа Горазда план був найбільш прийнятним для розвитку місцевої Православної Церкви. Оцінюючи його із перспективи можна стверджувати, що керівництво СПЦ взяло на озброєння більшість його положень і реалізувало їх вже в наступні місяці.

Напередодні засідання Собору в Сремських Карловцях події на Підкарпатській Русі почали набувати критичного становища. Причому, у звітах влади часто наводилася досить суперечлива інформація. Наприклад, вісегубернатор повідомляв про проведення 26 жовтня 1926 р. зборів духовенства сербської юрисдикції в с. Іза під керівництвом архімандрита Олексія (Кабалюка). Присутні нібито виступили проти ініціативи О. Геровського призначити на Карпаторуську кафедру сербського єпископа, наполягаючи виключно на кандидатурі Кабалюка та вирішили відправити до Сербії чергову делегацію з протестом [Archiv KPR 1; ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 241, арк. 16]. Натомість, у листі до єпископа Горазда архімандрит Олексій висловлював докорінно відмінну позицію. Він висловлював сподівання, що Собор ухвалить рішення, яке задовольнить усі сторони. «Мы все только и ожидаем назначения и прибытия к нам постоянного Владыки, ибо если бы и еще не прибыл епископ, то темь болѣе состояние плохо будетъ, – зазначав Кабалюк. – ...Духовенство и миряне требуютъ хотяи временно сюда Епископа изъ Сербии, при которомъ бы состоялось и общее собраніе о вопросѣ постоянного епископа у насъ... Мы надеемся, что только юрисдикція Сербской Церкви останется признаной державой» [AUEROBE Olomouc 6, list 3].

24 листопада 1926 р. в Сремських Карловцях під керівництвом патріарха Димитрія засідав Синод СПЦ, на який було запрошено делегатів із Підкарпатської Русі О. Геровського, о. Д. Белякова та прот. І. Ілечка, який не згадується в чеських документах. На Синоді був присутній також єпископ Досифей, який заявив, що чехословацький уряд відмовляється видавати візу для нього та єпископа Митрофана [ДАЗО, ф. 117, оп. 1, спр. 88, арк. 74]. У зв'язку з цим, він просив Синод і Собор призначити для Підкарпатської Русі іншого делегата. Таким чином, єпископ фактично склав із себе повноваження. Патріарх запропонував представникам Карпаторуської Православної Церкви висловити свої прохання в письмовій формі, обіцяючи розглянути документ на засіданні Собору, котрий розпочинав роботу уже наступного дня [АСПЦ 16, арк. 1–2]. Звернення, яке підписали О. Геровський та о. Д. Беляков збереглося в архіві СПЦ. У ньому, від імені учасників зборів, клопоталося залишити «высшее руководство православной Церковью въ Карпатской Руси... за Преосвященнымъ Досифеемъ, какъ делегатомъ Св. Архіерейскаго Собора и Экзархомъ Карпаторусскимъ...». Відсторонення єпископа, на думку авторів звернення, «могло бы быть истолковано и использовано какъ побѣда враговъ православия» [АСПЦ 15]. Таким чином, навіть попри заяву єпископа Досифея про відмову від посади, делегати і далі продовжували наполягати на його керівництві Православної Церкви. 25 листопада 1926 р. Собор СПЦ прийняв відставку Досифея та обговорив відмову єпископа Йосифа від поїздки [АСПЦ 14].

Після засідання Собору, 26 листопада 1926 р., чехословацький посол у Белграді Я. Шеба повідомив до Праги про добровільну відставку Досифея з посади делегата СПЦ на Підкарпатській Русі. Посилаючись на

свідчення єпископа Горазда, дипломат писав, що Йосиф (Цвійович) також відкинув пропозицію й називав нового кандидата – владика Новосадського та Бачкського Іринея (Чирича)¹. У телеграмі до МЗС також йшлося, що серби погодилися на пропозицію про два варіанти визначення претендентів на посаду Карпаторуського єпископа. Відповідно, перший полягав у самостійному обранні Собором трьох кандидатів на кафедру, другий – надавав це право чехословацькому уряду [AMZV Praha 1]. Зважаючи на завершення сесії Собору, посол просив від керівництва негайно надіслати інструкції щодо вирішення ситуації. Працівники МЗС переслали депешу Я. Шеби до МШІНО, яке підтримало думку про доцільність формування списку сербським Собором та вказало на необхідність лобювання лояльних до ЧСР кандидатів [NA Praha 10].

Хоча в аналізованому вище документі й не згадувався єпископ Іринея (Чирич), у черговому листі чехословацького посла до МЗС від 2 грудня 1926 р. його названо «найбільш підходящим кандидатом». З цього робимо висновок, що освітнє відомство разом із МЗС дійшли згоди та поставили ставку на названого архієрея. Для реалізації наміченого плану чехословацька влада діяла в кількох напрямках. Підготовчу роботу через членів Собору мусив провести єпископ Горазд (Павлік). Посол дістав завдання обстоювати інтерес ЧСР та її кандидата в середовищі белградських урядовців. Переговори з радником МЗС Константином Фотічем були невдалими, позаяк дипломат мусив виїхати на конференцію до Парижу. Отримавши відмову щодо негайного обговорення справи, Я. Шеба попередив К. Фотіча, «що якщо зі сторони міністерства не виявлять більшої зацікавленості до справи на нашу користь, ми будемо змушені вдатися до прямих переговорів із патріархатом» [NA Praha 8].

За словами посла, імпульс до зустрічі дав сам патріарх Димитрій, який повідомив до дипломатичного представництва ЧСР у Белграді, що має намір його відвідати. Зважаючи на поважний вік глави СПЦ, Я. Шеба вирішив сам поїхати на аудієнцію та викласти позицію уряду щодо процедури обрання кандидата для Підкарпатської Русі. Посол переконував першосвященителя та його секретаря в доцільності надати змогу Празі вибрати власного кандидата зі списку сербських архієреїв. «Я наголосив, що саме тому, що кандидата буде обрано нами, він матиме іншу позицію з боку влади, ніж кандидат, якого би нам нав'язали», – писав Я. Шеба у звіті до Праги. Патріарх не заперечував проти висунутої пропозиції та позитивно відгукувався про єпископа Іринея та синкела Дамаскіна. Протиріччя виникли лише під час обговорення термінів майбутньої місії. Керівник СПЦ обстоював позицію, що необхідно делегувати єпископа тимчасово (на строк від 6 до 12 місяців), водночас, Я. Шеба наполягав на більш тривалому або ж постійному перебуванні архієрея на Підкарпатській Русі [NA Praha 8].

Під час зустрічі також йшлося про повернення храмів греко-католикам, необхідність забезпечення культовими приміщеннями православних, перспективи утворення автокефальної православної церкви в

¹ Єпископ Іринея (Чирич) канонізований СПЦ 23 травня 2022 р.

ЧСР. Врешті-решт, було домовлено, що Я. Шеба підготує ноту до МЗС КСХС, у якій запропонує скласти список кандидатів на обрання на посаду єпископа для Підкарпатської Русі, а патріарх, у свою чергу, буде намагатися отримати згоду архієреїв та сформує остаточний перелік [NA Praha 8].

Наприкінці звіту чехословацький посол детально пише про єпископа Іринєя, вкотре спираючись на характеристики депутата Скупщини о. Валеріана (Прибичевича) та співредактора «Політики» Йована Тановича. Зокрема, Я. Шеба наголошував на високій освіченості архієрея (докторат із філософії та теології), знання іноземних мов (німецької, російської, словацької, угорської), організаторські та дипломатичні здібності (працював на мирній конференції в Парижі) тощо [NA Praha 8; Marek, Lurčo, 2013, s. 198].

Після повернення із КСХС єпископ Горазд відвідав культовий відділ МШІНО та прозвітував про зроблені ним кроки під час роботи Собору. Виявилося, що намічений план щодо формування списку із трьох осіб із боку СПЦ не був реалізований, тому що серби просто не змогли підібрати відповідних кандидатів [Marek, 2019, s. 423]. Натомість чехословацьке посольство звернуло увагу патріархії конкретно на особу єпископа Іринєя (Чирича), вважаючи його найбільш спроможним для проведення місії на Підкарпатській Русі. У внутрішньому листуванні освітнього відомства йдеться, що головним козирем названого архієрея є належність до колишньої Карловацької митрополії. Відповідно, він добре знав церковно-правові умови колишньої Австро-Угорщини та міг застосувати їх на практиці. Під час зустрічі Горазд переказав прохання єпископа Досифея про можливість прибути на Підкарпатську Русь разом з Іринєєм та формально передати йому повноваження. В. Мюллер не заперечував проти цього, однак вважав за необхідне, щоби чеський архієрей супроводжував сербських церковних сановників під час поїздки. Його завдання мало полягати в тому, щоби «за необхідності паралізувати там діяльність Досифея» [NA Praha 7]. Звісно, останнє слово в цьому питанні повинно було залишитися за МЗС, до якого єпископ Горазд мав намір звернутися з окремим клопотанням.

Преосвященний Горазд усвідомлював, що незважаючи на добровільну відмову єпископа Досифея від посади Карпаторуського архієрея, від його позиції багато в чому залежить питання, як швидко новий делегат опиниться в Хусті. У листі від 6 грудня 1926 р. Горазд писав до Досифея, що Церква має бути зацікавлена в негайному відрядженні делегата на Підкарпатську Русь. Він пояснював свої слова як економічними так і церковними причинами (необхідність затвердження договорів купівлі-продажу земель для будівництва храмів, організація навчання Закону Божого в школах, призначення конгруа та фінансової підтримки для духовенства, котра буде анульована, якщо не приїде архієрей до кінця грудня того ж року, врегулювання спорів на рівні окремих православних громад і т. ін.). «Я закликаю Вас, в інтересах Церкви, люб'язно продовжувати цю справу», – підсумовував Горазд [AUEROBE Olomouc 7].

З поверненням делегатів із КСХС – ігумена Амфілохія (Кемія) та Василя Гайду, можна

пов'язувати поширення інформації на Підкарпатській Русі про призначення єпископа Іринєя (Чирича). Хустський окружний начальник у звіті до Президії жупанатського уряду в Мукачеві повідомляв, що архієрей повинен прибути до с. Іза «на руські Миколи 19 грудня 1926 р.» та тимчасово поселитися на церковній фарі [ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 241, арк. 25]. Як головнослужбний, так і пізніше віцегубернатор переконували, що єпископ має намір перенести свою резиденцію до Мукачєва [Archiv KPR 2]. Місцева преса також розмістила на своїх шпальтах невеличкі за об'ємом повідомлення про нового сербського делегата. Газета «Русская земля» повідомляла, що призначення є наслідком візиту карпаторуської делегації до Синоду СПЦ та патріарха. «Новый Карпаторусский епископ по национальности сербъ, имѣеть русское воспитаніе и владѣеть всеми европейскими языками», – резюмувала редакція [Православный Карпаторусский Епископъ, 1926, с. 2]. Цитована замітка, очевидно, послужила основою для публікацій у газетах «Slovenski národ» [Biskup Irenej, 1926, s. 4], «Novoje vremja» [Novyj pravoslavnyj episkop, 1926, s. 3], «Podkarpatské hlasy» [Nový pravoslavnyj biskup, 1926, s. 2], «Народная газета» [Православный епископъ, 1926, с. 2].

Значно повнішу за змістом характеристику нового Карпаторуського архієрея знаходимо в листі секретаря єпископа Горазда (Павліка) – Франтішка Шімека на ім'я православного священника о. Павла Войтовича в с. Великі Лучки від 9 грудня 1926 р. Адресант, зокрема, наголошував, що новопризначений владику буде працювати на Підкарпатській Русі не менше як пів року. «Це є один із найкращих сербських єпископів, – писав Ф. Шіmek. – Він є чудовим організатором, раніше був професором у богословській семінарії в Сремських Карловцях... Він точно наведе на Підкарпатській Русі лад» [AUEROBE Olomouc 8]. Таким чином, позитивні оцінки єпископа Іринєя не могли не вселяти надію на місцеве духовенство.

Результати наполегливої праці чехословацького посла Я. Шеби, які були спрямовані на обстоювання інтересів своєї країни в Белграді, не минули марно. У звіті від 17 грудня 1926 р. він повідомив до МЗС про підсумки та наслідки переговорів з очільниками СПЦ і представниками уряду КСХС. Зі слів посла стає зрозуміло, що чиновники королівського МЗС та Міністерства віросповідань вирішили піти на поступки чехословацькому уряду в питанні щодо вибору лояльного до Праги кандидата. Проблеми розпочалися на засіданнях Синоду СПЦ, який проводив роботу безпосередньо після Собору. Зі слів Я. Шеби, єпископу Досифею та О. Геровському вдалося переконати синодалів, що визначення списку кандидатів, із якого Прага хоче обирати собі єпископа, не відповідає церковним канонам. У зв'язку з цим, порадившись із виконувачем обов'язки міністра закордонних справ КСХС Й. Марковичем, чехословацький посол вирішив узяти участь у засіданні Синоду.

Безпосередня зустріч із сербськими архієреями відбулася 15 грудня 1926 р. Від імені членів Синоду слово взяв митрополит Скоплянський Варнава (Росич), майбутній патріарх. Він запевнив посла, що СПЦ має чітку програму щодо Підкарпатської Русі та прагне

якомога швидше надати православним у ЧСР автокефалію. Водночас, Церква не може йти на дії, які компрометують її церковні закони та авторитет. У відповідь на це Я. Шеба прослідкував відносини зі СПЦ упродовж усієї місії єпископа Досифея та зазначив, що чехословацький уряд виконав усі зобов'язання, взяті на себе під час угоди в 1924 р. Зокрема, він навів документ, згідно з яким у країні не визнавалася Празька архієпископія та архієпископ Савватій. Водночас, дипломат закидав церковним можновладцям порушення обіцянок, наданих раніше міністром віросповідань Воїславом Яничем. Вони полягали в наступному: «Сербська Православна Церква не буде діяти знову без домовленості з урядом Чехословаччини». У доповіді посла згадувалася також античехословацька агітація О. Геровського та єпископа Досифея, непропорційна реакція з боку СПЦ на дружні прояви Праги тощо. Загалом виступ Я. Шеби тривав 40 хв та справив на присутніх позитивне враження. Члени Синоду погодилися на пропозиції чехословацького уряду щодо призначення на Підкарпаття в перспективі синкела Дамаскіна (Грданічки), однак, відклали це питання на розгляд Собору СПЦ. Як компроміс було ухвалено рішення делегувати на Підкарпатську Русь єпископа Новосадського Іринея (Чирича), а його помічником призначити о. Дамаскіна. Таким чином, синкел міг здобути можливість ознайомитися з нагальними справами православ'я в регіоні, набути відповідного досвіду та після відповідних кроків СПЦ отримати єпископську хіротонію [AMZV Praha 12].

Очевидно, уже після зустрічі з Я. Шебою, члени Синоду СПЦ звернулися до єпископа Іринея в Новий Сад. Владика просили дати відповідь упродовж двох днів, чи він згідний прийняти на себе відповідальну функцію делегата на Підкарпатській Русі. Одночасно з цим, Синод поставив до відома королівське МЗС про ситуацію з призначенням свого церковного сановника до ЧСР [АСПЦ 17]. Через два дні Я. Шеба повідомив патріархію про згоду чехословацького уряду на запропоновану Синодом комбінацію, але просив прибути обох делегатів спочатку до Праги для отримання інструкцій [AMZV Praha 12].

Уже 19 грудня 1926 р. чехословацький посол вручив королівському МЗС вербальну ноту, у якій йшлося про домовленості з патріархом і членами Синоду та принципову згоду уряду в Празі на духовну місію єпископа Іринея й синкела Дамаскіна на Підкарпатській Русі. У документі вказувалося, що присутність єпископа Іринея на Підкарпатській Русі матиме на меті вивчення ситуації та введення «Дамаскіна до церковно-адміністративних питань». Після виконання цього завдання, через кілька місяців, єпископ Іринея мав повернутися на батьківщину. О. Дамаскін повинен був залишитися в ЧСР та продовжити місію організації Православної Церкви на Підкарпатській Русі. «Місцеві церковні кола вживатимуть заходів, щоби доктор Дамаскін був Сербською православною церквою висвячений на єпископа» [AMZV Praha 16; ДАЗО, ф. 2, оп. 2, спр. 91, арк. 40].

Надсилаючи до Праги переклад ноти Я. Шеба зауважував, що точна дата приїзду сербських сановників буде попередньо повідомлена посольству. Окремо чехословацький дипломат звертав увагу міністерства на необхідність надання знижки на пересування в транспорті та допомогу делегатам СПЦ під час перебування в Празі [AMZV Praha 17].

Однак поїздка була відкладена. Лише 27 грудня 1926 р. Синоду СПЦ прийняв відповідну ухвалу, за якою призначив делегатом на Підкарпатську Русь єпископа Іринея (Чирича), його помічником синкела Дамаскіна (Грданічки) та секретарем протодиякона Дамаскіна (Давидовича) [АСПЦ 18]. Додатково Синод звернувся до королівського МЗС із клопотанням про видачу закордонних паспортів з візами названим особам, забезпечення їхньої поїздки фінансовими ресурсами тощо [АСПЦ 11].

Хустський окружний начальник, спираючись на інформацію із сіл, повідомляв про перенесення візиту архієрея через спір з приводу розміщення резиденції (с. Іза чи в м. Мукачево) [ДАЗО, ф. 16, оп. 1, спр. 241, арк. 26]. Вісегубернатор, звітуючи до Канцелярії Президента Республіки, Президії Міністерської Ради, МВС, МШіНО та МЗС взагалі переконував про відстрочення візиту єпископа на невизначений час. «Серед православних поширюються тут дуже суперечливі новини щодо прибуття єпископа до Ізи», – резюмував А. Розсипал [Archiv KPR 3]. Однак, прогнози місцевих урядників не підтвердилися. 29 грудня 1926 р. посол Я. Шеба вислав до МЗС телеграму, у якій повідомлялося про приїзд єпископа Іринея (Чирича)¹ у супроводі секретаря протодиякона Дамаскіна (Давидовича) до Праги в суботу – 1 січня 1927 р. Прибуття синкела Дамаскіна (Грданічки) очікувалося також у найближчі дні [AMZV Praha 18].

Висновки. Таким чином, унаслідок складних дипломатичних переговорів між ЧСР та КСХС вдалося досягнути домовленостей щодо делегування на Підкарпатську Русь офіційного представника СПЦ. Чехословацький уряд, наслідуючи австро-угорську політику, прагнув поставити під свій контроль право вибору кандидатур та затвердження керівників єпархій. Це призвело до неприхованої незгоди СПЦ та різних висловлювань у бік чехословацького уряду окремих архієреїв і громадсько-політичних діячів. Необхідно визнати, що радикалізація у відносинах Праги зі СПЦ лише шкодила інституційному впорядкуванню православних парафій на Підкарпатській Русі. Після призначення на посаду делегата Собору СПЦ єпископа Новосадського й Бачського Іринея (Чирича) розпочалася планомірна робота над єпархіальним статутом, покращилася ситуація з матеріальним та освітнім рівнем духовенства, а головне, за сприяння уряду було майже подолано роздільня між православними. Наступники владика Іринея – єпископи Серафим (Йованович) та Йосиф (Цвійович) завершили інституційний процес – підготувавши основи до створення Мукачівсько-Пряшівської єпархії наприкінці 1931 р.

¹ Про діяльність єпископа Іринея (Чирича) на Підкарпатській Русі дет. див.: [Данилець, 2006; Данилець, 2014].

Список використаних джерел

Архівні документи

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha (AMZV Praha)

- AMZV Praha 1 – AMZV Praha, f. 35, 1926, Evid. j. 45. Došlé č. 1109/26. Телеграма Я. Шеби до МЗС, 26.11.1926.
- AMZV Praha 2 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 71747. Протокол спільної наради МЗС та МШІНО, 5.05.1926.
- AMZV Praha 3 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 55150. Звіт єпископа Горазда до МШІНО, 10.05.1926.
- AMZV Praha 4 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 83941. Лист МШІНО до МЗС, 22.05.1926.
- AMZV Praha 5 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. j. 9560. Звіт чехословацького посольства до МЗС, 15.06.1926.
- AMZV Praha 6 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. j. 102873. Лист МШІНО до МЗС, 26.06.1926.
- AMZV Praha 7 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. j. 109470. Звіт Я. Шеби до МЗС, 13.07.1926.
- AMZV Praha 8 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. 894/I/26. Звіт Я. Шеби до МЗС, 27.07.1926.
- AMZV Praha 9 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 142653. Листування МШІНО з МЗС, 18.09.1926.
- AMZV Praha 10 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 148083. Лист Я. Шеби до МЗС, 30.09.1926.
- AMZV Praha 11 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 148093. Лист Я. Шеби до МЗС, 2.10.1926.
- AMZV Praha 12 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. 2088. Я. Шеба до МЗС, 17.12.1926.
- AMZV Praha 13 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. 180879. Я. Шеба до МЗС, 2.12.1926.
- AMZV Praha 14 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 171026. Лист Я. Шеби до МЗС, 16.11.1926.
- AMZV Praha 15 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 77309. Звіт Я. Шеби до МЗС, 11.05.1926.
- AMZV Praha 16 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», Я. Шеба. Вербальна нота до МЗС КСХС, 19.12.1926.
- AMZV Praha 17 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», Я. Шеба до МЗС, ч. 193009. 19.12.1926.
- AMZV Praha 18 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», Я. Шеба. Телеграма до МЗС, ч. 192968, 29.12.1926.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Archiv KPR)

- Archiv KPR 1 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895, PR 717/26. Звіт віцегубернатора А. Розсипала до Канцелярії Президента, 25.11.1926.
- Archiv KPR 2 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895, Віцегубернатор А. Розсипал до КРР, PR 738/26, 15.12.1926.
- Archiv KPR 3 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895, Віцегубернатор А. Розсипал до КРР, Президії РМР, Президії МВС, МШІНО та МЗС, PR 750/26, 28.12.1926.

Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, Olomouc (AUEROBE Olomouc)

- AUEROBE Olomouc 1 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Звіт єпископа Горазда до МШІНО, 10.05.1926.
- AUEROBE Olomouc 2 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист єпископа Досифея (Васича) до єпископа Горазда (Павліка), б.д., приблизно кін. травня-поч. червня 1926.
- AUEROBE Olomouc 3 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист єпископа Горазда до о. Д. Беякова, 14.07.1926.
- AUEROBE Olomouc 4 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист єпископа Горазда (Павліка) до о. Д. Беякова, 17.09.1926.
- AUEROBE Olomouc 5 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист єпископа Горазда (Павліка) до архімандрита Олексія (Кабалюка), 18.09.1926.
- AUEROBE Olomouc 6 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист архімандрита Олексія (Кабалюка) до єпископа Горазда (Павліка), 25.10.1926.
- AUEROBE Olomouc 7 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист єпископа Горазда до єпископа Досифея, 6.12.1926.
- AUEROBE Olomouc 8 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Лист Ф. Шімека до о. П. Войтовича, 9.12.1926.
- AUEROBE Olomouc 9 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Srbská církev». Лист єпископа Горазда (Павліка) до єпископа Досифея (Васича), 19.07.1926.
- AUEROBE Olomouc 10 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Srbská církev». Звіт єпископа

Горазда (Павліка) до Синоду СПЦ (чеськ.).

Národní archiv, Praha (NA Praha)

- NA Praha 1 – NA Praha, f. Prezídium ministerské rady (PMR), sign. 263, kart. 143, sv. 4. Звіт єпископа Горазда до МШіНО, 10.05.1926.
 NA Praha 2 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 670-I. Звіт чехословацького посольства до МЗС, 15.06.1926.
 NA Praha 3 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 3856/26. Лист МЗС до МШіНО, 21.06.1926.
 NA Praha 4 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 5, č. j. 129778. Лист МЗС до Я. Шеби, 7.09.1926.
 NA Praha 5 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 5, č. j. 4950/26. Звіт віцегубернатора А. Розсипала до Канцелярії Президента, МШіНО, Президії Ради Міністрів та МВС, 13.08.1926.
 NA Praha 6 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 5, Лист МЗС до МШіНО, 11.08.1926.
 NA Praha 7 – NA Praha, f. Ministerstvo školství (MŠ), sign. 47 VII, kart. 3907, č. j. 141.584-26. Внутрішнє листування МШіНО, 7.12.1926
 NA Praha 8 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, č. j. 1465/I/26. Я. Шеба до МЗС, 2.12.1926.
 NA Praha 9 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, č. 1214/I/26. Лист Я. Шеби до МЗС, 16.11.1926.
 NA Praha 10 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, Внутрішнє листування МШіНО, 27.11.1926.
 NA Praha 11 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, Звіт єпископа Горазда до МШіНО, 10.05.1926.

Архив Српске православне Цркве, Београд (АСПЦ)

- АСПЦ 1 – АСПЦ. Звіт єпископа Горазда (Павліка) до Синоду СПЦ (серб.), 14.10.1926.
 АСПЦ 2 – АСПЦ. Звіт єпископа Серафима (Йовановича) до Синоду СПЦ, 14.05.1926.
 АСПЦ 3 – АСПЦ. Лист єпископа Досифея (Васича) до Синоду СПЦ, 10.07.1926.
 АСПЦ 4 – АСПЦ. Лист єпископа Досифея (Васича) до Синоду СПЦ, 21.07.1926.
 АСПЦ 5 – АСПЦ. Лист єпископа Серафима (Йовановича) до Архієрейського Собору СПЦ, 27.05.1926.
 АСПЦ 6 – АСПЦ. Лист єпископів Серафима (Йовановича), Михаїла (Шиляка), Данила (Пантелич) до Архієрейського Собору СПЦ, 28.05.1926.
 АСПЦ 7 – АСПЦ. Лист М. Влатковича до патріарха Димитрія (Павловича), 21.05.1926.
 АСПЦ 8 – АСПЦ. Лист міністра закордонних справ М. Нінчіча до Синоду СПЦ 20.07.1926.
 АСПЦ 9 – АСПЦ. Лист О. Геровського до Архієрейського Собору СПЦ, 25.05.1926.
 АСПЦ 10 – АСПЦ. Лист О. Геровського до Архієрейського Собору СПЦ, 26.05.1926.
 АСПЦ 11 – АСПЦ. Лист Синоду СПЦ до МЗС КСХС від 27.12.1926.
 АСПЦ 12 – АСПЦ. Лист Синоду СПЦ до міністра закордонних справ М. Нінчіча, 15.07.1926.
 АСПЦ 13 – АСПЦ. Лист Синоду СПЦ до міністра закордонних справ М. Нінчіча, 21.07.1926.
 АСПЦ 14 – АСПЦ. Лист Собору до Синоду СПЦ, 25.11.1926.
 АСПЦ 15 – АСПЦ. О. Геровський, о. Д. Беляков. Звернення до Синоду СПЦ, 25.11.1926.
 АСПЦ 16 – АСПЦ. Протокол Сесії Синоду СПЦ, 24.11.1926.
 АСПЦ 17 – АСПЦ. Рішення Синоду СПЦ, синбр. 2255, 15.12.1926.
 АСПЦ 18 – АСПЦ. Рішення Синоду СПЦ, синбр. 2322, 27.12.1926.
 АСПЦ 19 – АСПЦ. Рішення Синоду СПЦ, синбр. 1386, 15.07.1926.
 АСПЦ 20 – АСПЦ. Рішення Синоду СПЦ, синбр. 1442, 21.07.1926.
 АСПЦ 21 – АСПЦ. Рішення Синоду СПЦ, синбр. 1448, 21.07.1926.

Державний архів Закарпатської області, Берегово (ДАЗО)

- ДАЗО, ф. 2. Президія Крайового управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород, оп. 2, спр. 91, на 202 арк.
 ДАЗО, ф. 16. Мукачівське жупанське управління, м. Мукачеве, оп. 1, спр. 241, на 126 арк.
 ДАЗО, ф. 29. Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород, оп. 3, спр. 550, на 90 арк.
 ДАЗО, ф. 117. Хустське окружне управління, м. Хуст, оп. 1, спр. 88, на 301 арк.

Література

- Biskup Irenej na Podkarpatskú Rus, 1926, *Slovenski národ*, 16 decembra, s. 4.
 Danilec, J., Marek, P., 2019. Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920 – 1926, *Kultúrne dejiny / Cultural History*, №2, p. 233–263.
 Danilec, J., Marek, P., 2021. K roli Alexeje Gerovského v pravoslavném hnutí v Československu na počátku 20. let 20. Století, *Historia Ecclesiastica*, XII, 1, s. 152–172.
 Marek, P., 2019. *Biskup Gorazd (Pavlik): životní příběh hledání ideální církve pro 20. Století*, Olomouc Univerzita Palackého v Olomouci, 698 s.
 Marek, P., 2020. «Obtížný cizinec». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej a meziválečné Československo (1920 – 1939)*, Olomouc: UP v Olomouci, 390 s.
 Marek, P., Lupčo, M., 2013. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století*, Olomouc: Centrum pro studium demokracie a kultury, 592 s.
 Nový pravoslavný biskup P. Rusi, 1926, *Podkarpatské hlasy*, 14 prosince, s. 2.
 Novyj pravoslavnyj episkop Podk. Rusi, 1926, *Novoje vremja*, 11 decembra, s. 3.
 Гавриил (Кризина), игумен, 1999. *Православная Церковь в Закарпатье (век XX)*, Киев, 200 с.
 Данилец, Ю., 2014. Миссионерская деятельность епископов Иринея (Чирича) и Серафима (Иоановича) на Подкарпатской Руси (1927 – 1930 гг.) (на материалах Закарпатья), *Саборност VIII*, Пожаревац, с. 101–116.
 Данилец, Ю., Марек, П., 2019. О миссионерской деятельности владыки Досифея (Васича) на Подкарпатской Руси в 20-х годах XX века, *Rocznik Teologiczny*, №3, с. 445–477.
 Данилец, Ю., 2006. Діяльність єпископа Новосадсько-Бачкського Иринея (Чирича) на Підкарпатській Русі в 1927 – 1928 рр., *Carpatica-Karpatika*, вип. 35. Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських

Карпат, Ужгород, с. 161–166.

Данилець, Ю., 2021. Візит єпископа Серафима (Йовановича) на Підкарпатську Русь в 1926 р., *Pravoslávie a súčasnosť XIII. Zborník príspevkov zo VIII medzinarodnej vedeckej konferencie študentov, absolventov a mladých vedeckých pracovníkov* (Prešov, 20. apríl 2021) / ThDr Vladimír Kocvar, PhD. (ed.), Prešov, s. 5–17.

Поп, Д., Волошин, Т., 2010. *История Подкарпатской Руси через призму христианских идей*, Ужгород, 296 с.

Православный епископ на Подкарпатской Руси, 1926, *Народная газета*, 23 декабря, с. 2.

Православный Карпаторусский Епископ, 1926, *Русская земля*, 9 декабря, с. 2.

Свети Архиепископски Сабор Српске Цркве, 1926, *Вестник Српске Цркве*, мај, с. 361–362.

References

Arkivni dokumenty

AMZV Praha 1 – AMZV Praha, f. 35, 1926, Evid. j. 45. Došlé č. 1109/26. Telegrama Ja. Sheby do MZS, 26.11.1926. (in Czech).
AMZV Praha 2 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 71747. Protokol spiljnoji narady MZS ta MShiNO, 5.05.1926. (in Czech).

AMZV Praha 3 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 55150. Zvit jepsykopa Ghorazda do MShiNO, 10.05.1926. (in Czech).

AMZV Praha 4 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 83941. Lyst MShiNO do MZS, 22.05.1926. (in Czech).

AMZV Praha 5 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. j. 9560. Zvit chekhoslovackogho posoljstva do MZS, 15.06.1926. (in Czech).

AMZV Praha 6 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka Pravoslavná církev československá», č. j. 102873. Lyst MShiNO do MZS, 26.06.1926. (in Czech).

AMZV Praha 7 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. j. 109470. Zvit Ja. Sheby do MZS, 13.07.1926. (in Czech).

AMZV Praha 8 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. 894/I/26. Zvit Ja. Sheby do MZS, 27.07.1926. (in Czech).

AMZV Praha 9 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 142653. Lystuvannja MShiNO z MZS, 18.09.1926. (in Czech).

AMZV Praha 10 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 148083. Lyst Ja. Sheby do MZS, 30.09.1926. (in Czech).

AMZV Praha 11 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 148093. Lyst Ja. Sheby do MZS, 2.10.1926. (in Czech).

AMZV Praha 12 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. 2088. Ja. Sheba do MZS, 17.12.1926. (in Czech).

AMZV Praha 13 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č. 180879. Ja. Sheba do MZS, 2.12.1926. (in Czech).

AMZV Praha 14 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 61, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 171026. Lyst Ja. Sheby do MZS, 16.11.1926. (in Czech).

AMZV Praha 15 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», č.j. 77309. Zvit Ja. Sheby do MZS, 11.05.1926. (in Czech).

AMZV Praha 16 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», Ja. Sheba. Verbaljna nota do MZS KSKhS, 19.12.1926. (in Czech).

AMZV Praha 17 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», Ja. Sheba do MZS, č. 193009. 19.12.1926. (in Czech).

AMZV Praha 18 – AMZV Praha, f. Sekce II (1919 – 1939), kart. 64, složka «Pravoslavná církev československá», Ja. Sheba. Telegrama do MZS, č. 192968, 29.12.1926. (in Czech).

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Archiv KPR)

Archiv KPR 1 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895, PR 717/26. Zvit vicegubernatora A. Rozsypala do Kanceljariji Prezydenta, 25.11.1926. (in Czech).

Archiv KPR 2 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895, Vicegubernator A. Rozsypal do KPR, PR 738/26, 15.12.1926. (in Czech).

Archiv KPR 3 – Archiv KPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sign. PR 713, inv. č. 895, Vicegubernator A. Rozsypal do KPR, Prezydiji PMR, Prezydiji MVS, MShiNO ta MZS, PR 750/26, 28.12.1926. (in Czech).

Archiv úřadu eparchiální rady olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, Olomouc (AUEROBE Olomouc)

AUEROBE Olomouc 1 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Zvit jepsykopa Ghorazda do MShiNO, 10.05.1926. (in Czech).

AUEROBE Olomouc 2 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst jepsykopa Dosyfeja (Vasycha) do jepsykopa Ghorazda (Pavlika), b.z., pryblyzno kin. travnja-poch. chervnja 1926. (in Serbian).

AUEROBE Olomouc 3 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst jepsykopa Ghorazda do o. D. Beljakova, 14.07.1926. (in Czech).

AUEROBE Olomouc 4 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst jepsykopa Ghorazda (Pavlika) do o. D. Beljakova, 17.09.1926. (in Czech).

AUEROBE Olomouc 5 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst jepsykopa Ghorazda (Pavlika) do arkhimandryta Olexsija (Kabaljuka), 18.09.1926. (in Czech).

AUEROBE Olomouc 6 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst

arkhimandryta Oleksija (Kabaljuka) do jepyskopa Ghorazda (Pavlika), 25.10.1926. (in Russian).

AUEROBE Olomouc 7 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst jepyskopa Ghorazda do jepyskopa Dosyfeja, 6.12.1926. (in Serbian).

AUEROBE Olomouc 8 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Podkarpatská Rus». Lyst F. Shimeka do o. P. Vojtovycha, 9.12.1926. (in Czech).

AUEROBE Olomouc 9 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Srbská církev». Lyst jepyskopa Ghorazda (Pavlika) do jepyskopa Dosyfeja (Vasycha), 19.07.1926. (in Serbian).

AUEROBE Olomouc 10 – AUEROBE Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka «Korespondence Srbská církev». Zvit jepyskopa Ghorazda (Pavlika) do Synodu SPC (chesjk.). (in Czech).

Národní archiv, Praha (NA Praha)

NA Praha 1 – NA Praha, f. Prezídium ministerské rady (PMR), sign. 263, kart. 143, sv. 4. Zvit jepyskopa Ghorazda do MShiNO, 10.05.1926. (in Czech).

NA Praha 2 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. 670-I. Zvit chekhoslovackjogho posoljstva do MZS, 15.06.1926. (in Czech).

NA Praha 3 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 4, č. j. 3856/26. Lyst MZS do MShiNO, 21.06.1926. (in Czech).

NA Praha 4 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 5, č. j. 129778. Lyst MZS do Ja. Sheby, 7.09.1926. (in Czech).

NA Praha 5 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 5, č. j. 4950/26. Zvit viceghubernatora A. Rozsypala do Kanceljarii Prezydenta, MShiNO, Prezjdiji Rady Ministriv ta MVS, 13.08.1926. (in Czech).

NA Praha 6 – NA Praha, f. PMR, sign. 263, kart. 143, sv. 5, Lyst MZS do MShiNO, 11.08.1926. (in Czech).

NA Praha 7 – NA Praha, f. Ministerstvo školství (MŠ), sign. 47 VII, kart. 3907, č. j. 141.584-26. Vnutrishnje lystuvannja MShiNO, 7.12.1926. (in Czech).

NA Praha 8 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, č. j. 1465/I/26. Ja. Sheba do MZS, 2.12.1926. (in Czech).

NA Praha 9 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, č. 1214/I/26. Lyst Ja. Sheby do MZS, 16.11.1926. (in Czech).

NA Praha 10 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, Vnutrishnje lystuvannja MShiNO, 27.11.1926. (in Czech).

NA Praha 11 – NA Praha, f. MŠ, sign. 47 VII, kart. 3907, Zvit jepyskopa Ghorazda do MShiNO, 10.05.1926. (in Czech).

Arkhiv Srpske pravoslavne Crkve, Beograd (ASPC)

ASPC 1 – ASPC. Zvit jepyskopa Ghorazda (Pavlika) do Synodu SPC (serb.), 14.10.1926. (in Serbian).

ASPC 2 – ASPC. Zvit jepyskopa Serafyma (Jovanovycha) do Synodu SPC, 14.05.1926. (in Serbian).

ASPC 3 – ASPC. Lyst jepyskopa Dosyfeja (Vasycha) do Synodu SPC, 10.07.1926. (in Serbian).

ASPC 4 – ASPC. Lyst jepyskopa Dosyfeja (Vasycha) do Synodu SPC, 21.07.1926. (in Serbian).

ASPC 5 – ASPC. Lyst jepyskopa Serafyma (Jovanovycha) do Arkhijerejskogho Soboru SPC, 27.05.1926. (in Serbian).

ASPC 6 – ASPC. Lyst jepyskopiv Serafyma (Jovanovycha), Mykhajila (Shyljaka), Danyla (Pantelych) do Arkhijerejskogho Soboru SPC, 28.05.1926. (in Serbian).

ASPC 7 – ASPC. Lyst M. Vlatkovich do patriarkha Dymytrija (Pavlovycha), 21.05.1926. (in Serbian).

ASPC 8 – ASPC. Lyst ministra zakordonnykh sprav M. Ninchicha do Synodu SPC 20.07.1926. (in Serbian).

ASPC 9 – ASPC. Lyst O. Gherovsjkogho do Arkhijerejskogho Soboru SPC, 25.05.1926. (in Russian).

ASPC 10 – ASPC. Lyst O. Gherovsjkogho do Arkhijerejskogho Soboru SPC, 26.05.1926. (in Russian).

ASPC 11 – ASPC. Lyst Synodu SPC do MZS KSKhS vid 27.12.1926. (in Serbian).

ASPC 12 – ASPC. Lyst Synodu SPC do ministra zakordonnykh sprav M. Ninchicha, 15.07.1926. (in Serbian).

ASPC 13 – ASPC. Lyst Synodu SPC do ministra zakordonnykh sprav M. Ninchicha, 21.07.1926. (in Serbian).

ASPC 14 – ASPC. Lyst Soboru do Synodu SPC, 25.11.1926. (in Serbian).

ASPC 15 – ASPC. O. Gherovsjkyj, o. D. Beljakov. Zvernennja do Synodu SPC, 25.11.1926. (in Russian).

ASPC 16 – ASPC. Protokol Sesiji Synodu SPC, 24.11.1926. (in Serbian).

ASPC 17 – ASPC. Rishennja Synodu SPC, synbr. 2255, 15.12.1926. (in Serbian).

ASPC 18 – ASPC. Rishennja Synodu SPC, synbr. 2322, 27.12.1926. (in Serbian).

ASPC 19 – ASPC. Rishennja Synodu SPC, synbr. 1386, 15.07.1926. (in Serbian).

ASPC 20 – ASPC. Rishennja Synodu SPC, synbr. 1442, 21.07.1926. (in Serbian).

ASPC 21 – ASPC. Rishennja Synodu SPC, synbr. 1448, 21.07.1926. (in Serbian).

Derzhavnyj arkhiv Zakarpatskoi oblasti, Bereghovo (DAZO)

DAZO, f. 2. Prezdija Krajovogho upravlinnja Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhghorod, op. 2, spr. 91, na 202 ark. (in Czech).

DAZO, f. 16. Mukachivjske zhupanske upravlinnja, m. Mukacheve, op. 1, spr. 241, na 126 ark. (in Czech).

DAZO, f. 29. Prezdija Cyviljnogho Upravlinnja Pidkarpatskoi Rusi, m. Uzhghorod, op. 3, spr. 550, na 90 ark. (in Czech).

DAZO, f. 117. Khustjske okruzhne upravlinnja, m. Khust, op. 1, spr. 88, na 301 ark. (in Czech).

Literatura

Biskup Irenej na Podkarpatskú Rus, 1926, *Slovenski národ*, 16 decembra, s. 4. (in Slovak).

Danilec, J., Marek, P., 2019. Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920 – 1926, *Kultúrne dejiny / Cultural History*, №2, p. 233–263. (in Czech).

Danilec, J., Marek, P., 2021. K roli Alexeje Gerovského v pravoslavném hnutí v Československu na počátku 20. let 20. Století, *Historia Ecclesiastica*, XII, 1, s. 152–172. (in Czech).

Danilec, Ju., 2014. Missionerskaja dejatel'nost' episkopov Ireneja (Chiricha) i Serafima (Ioanovicha) na Podkarpatskoj Rusi (1927 – 1930 gg.) (na materialah Zakarpat'ja) [Missionary activity of Bishops Irinei (Chirich) and Seraphim (Ioanovich) in Subcarpathian Rus (1927 – 1930) (on the materials of Transcarpathia)], *Sabornost VIII*, Pozharevac, s. 101–116. (in Russian).

Danilec, Ju., Marek, P., 2019. O missionerskoj dejatel'nosti vладыki Dosifeja (Vasicha) na Podkarpatskoj Rusi v 20-h godah XX veka [The Orthodox Mission of Bishop Dositheus (Vasić) in Subcarpathian Ruthenia in the 1920s], *Rocznik Teologiczny*, №3, s. 445–477. (in Russian).

Danylecj, Ju., 2006. Dijaljnistj jepyskopa Novosadsjko-Bachksjkogho Iryneja (Chyrycha) na Pidkarpatskij Rusi v 1927 – 1928 rr. [The activity of the bishop of Novosad-Bachk Irinej (Chirich) in Subcarpathian Russia in 1927 – 1928], *Carpatica-Karpatyka*, vyp. 35. Jevropejski cinnosti ta konfesijno-nacionaljna identychnistj naselennja Ukrajinsjkykh Karpat, Uzhghorod, s. 161–166. (in Ukrainian).

Danylecj, Ju., 2021. Vizyt jepyskopa Serafyma (Yovanovyha) na Pidkarpatsku Rus v 1926 r. [Visit of Bishop Seraphim (Jovanovich) to Subcarpathian Russia in 1926], *Pravoslávie a súčasnosť XIII. Zborník príspevkov zo VIII medzinarodnej vedeckej konferencie študentov, absolventov a mladých vedeckých pracovníkov* (Prešov, 20. apríl 2021) / ThDr Vladimír Kocvar, PhD. (ed.), Prešov, s. 5–17. (in Ukrainian).

Gavriil (Krizina), igumen, 1999. *Pravoslavnaja Cerkov' v Zakarpat'e (vek XX)* [Orthodox Church in Transcarpathia (XX century)], Kiev, 200 s. (in Russian).

Marek, P., 2019, *Biskup Gorazd (Pavlk): životní příběh hledání ideální církve pro 20. Století*, Olomouc Univerzita Palackého v Olomouci, 698 s. (in Czech).

Marek, P., 2020. «Obtížný cizinec». *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej a meziválečné Československo (1920 – 1939)*, Olomouc: UP v Olomouci, 390 s. (in Czech).

Marek, P., Lupčo, M., 2013. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století*, Olomouc: Centrum pro studium demokracie a kultury, 592 s. (in Czech).

Nový pravoslavný biskup P. Rusi, 1926, *Podkarpatské hlasy*, 14 prosince, s. 2. (in Czech).

Novyj pravoslavnyj episkop Podk. Rusi [Orthodox Carpatho-Russian Bishop], 1926, *Novoje vremja*, 11 decembra, s. 3. (in Russian).

Pop, D., Voloshin, T., 2010. *Istorija Podkarpatskoj Rusi cherez prizmu hristianskih idej* [History of Subcarpathian Rus through the prism of Christian ideas], Uzhghorod, 296 s. (in Russian).

Pravoslavnyj episkop na Podkarpatskoj Rusi [Orthodox Bishop in Subcarpathian Rus], 1926, *Narodnaja gazeta*, 23 dekabnja, s. 2. (in Russian).

Sveti Arhijerejski Sabor Srpske Crkve [Holy Synod of Bishops of the Serbian Church], 1926, *Vestnik Srpske Crkve*, maj, s. 361–362. (in Serbian).

Yurii Danylets

Candidate of History, Docent;

Docent of the Department of the Archaeology, Ethnology and Cultural Studies,

SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

OVERCOMING THE CRISIS IN THE TRIANGLE (CSR-KSCS-SOC) AND THE APPOINTMENT OF A DELEGATE TO SUBCARPATHIAN RUS' IN DECEMBER 1926

This article examines the problem of institutional development of the Orthodox Church in Subcarpathian Rus' in the second half of 1926. The author examines the diplomatic negotiations between the governments of Czechoslovakia (hereinafter - CSR) and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (hereinafter - KSCS), with the leadership of the Serbian Orthodox Church (hereinafter - SOC) and representatives of the Orthodox communities in Subcarpathian Rus'. Particular attention is paid to the persistent demands of the SOC to preserve its rights to elect and appoint bishops. Based on a study of archival documents, the author established that the government in Prague, following the Austro-Hungarian policy, sought to take control of the selection of candidates and the approval of bishops. The article summarizes new material on the research topic and introduces many documents from the Serbian and Czech archives into scientific circulation. Among them are decisions of the Synod of the SOC, internal correspondence of the Synod with the Council of the SOC, personal correspondence of bishops with the patriarch and leaders of the Orthodox movement in Subcarpathian Rus', diplomatic correspondence between Czechoslovakia and KSCS, secret correspondence sent in Belgrade with the Prague Ministry. The article also examines the critical stages of agreeing on the candidacy of the SOC delegate for Orthodox communities of Serbian jurisdiction in the province, who was instructed to complete the development of the diocesan statute and achieve official recognition of Orthodox in the country. The opinion that the most acceptable candidate for Prague was the sinkel Damaskin (Grdanichka), the ordination of which was postponed by the dignitaries of the SOC, is substantiated. Instead, Bishop Irenaeus (Chirich) of Novosad-Bachka was delegated to Subcarpathian Rus', an experienced church figure who managed to prepare the ground for the institutional completion of the Orthodox Church in the autonomy.

Keywords: diplomatic relations, bishop, Subcarpathian Rus', SOC, Czechoslovakia, KSCS.